

Gröxit: Grönland esete az Európai Közösséggel

SIGÉR FRUZZSINA

adjunktus, Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar Világgazdasági és Nemzetközi Kapcsolatok Intézet,
E-mail: siger.fruzsina@econ.unideb.hu

A Brexit tárgyalások kapcsán különösen érdekessé és újra aktuálissá vált az EU történetének a hazai köztudatban kevésbé ismert epizódja: Grönland 1973-ban Dániával együtt belépett, majd 1985-ban kilépett az Európai Közösségből. A tanulmány áttekintést ad Grönland be- és kilépésének körülményeiről, majd összehasonlító elemzésre vállalkozik. Egyrészt az Egyesült Királyság tervezett kilépésének fényében vizsgálja a Gröxitet, másrészt Izland majdnem-belépésével veti össze. A tanulmány arra jut, hogy Grönland esete kulcsfontosságú részleteit tekintve egyáltalán nem hasonlít a Brexitre, ugyanakkor lényegi tanulságként levonható, hogy a két terület szuverenitásában és gazdasági, politikai súlyában mutatkozó különbségek alapvetően magyarázzák az EK/EU hozzáállását a kilépéshez. Az Izlanddal való összevetésből a halászati szektor fontossága adódik.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: F53, P52

Kulcsszavak: Gröxit, Brexit, Európai Unió, komparatív politikai gazdaságtan

1. Bevezetés

A Brexit¹ tárgyalások kapcsán különösen érdekessé és újra aktuálissá vált az EU történetének a hazai irodalomban kevésbé ismert epizódja: Grönland 1973-ban Dániával együtt belépett, majd 1985-ban kilépett az Európai Közösségből. Azóta a tengerentúli országok és területek közé tartozik (overseas countries and territor-

¹ Mint arra Losonczi (2017:7) rámutat, a nemzetközi tudományos és közéleti írásokban egyaránt széles körben elterjedt „Brexit” kifejezés brit kilépést jelent, pedig valójában az egész Egyesült Királyságról van szó, így pontatlanul írja le a vizsgált jelenséget. Ebben az írásban Brexit alatt az Egyesült Királyság Európai Unióból való kilépési szándékát értjük.

ries, OCT²). Külön érdekes, hogy Dánia másik csatolt területe, a Feröer-szigetek 1973-ban nem lépett be az anyaországgal együtt az EK-ba. A tanulmány célja, hogy választ adjon arra a kérdésre, hogy milyen megfontolások, gazdasági, politikai, szociológiai érvek mentén születtek ezek a döntések, változtak-e ezek az elteelt évtizedekben, és milyen tanulságul szolgálhatnak a Brexitre nézve.

A tanulmányban először áttekintést adunk Grönland be- és kilépésének körülményeiről, ez utóbbit Gröxitnek³ nevezzük. Mivel a magyar irodalomból szinte teljesen hiányzik ennek a témának a feldolgozása, szükségét éreztük, hogy a jobb megértés érdekében a szokásosnál talán nagyobb mértékben alkalmazzunk tankönyvszerű leírásokat. A főbb sarokpontok, úgy mint Grönland rövid bemutatása és a dán csatlakozás főbb állomásainak ismertetése után jutunk el a Gröxit részleteihez, melyet három oldalról vizsgálunk: Grönland, Dánia és az Európai Bizottság szempontjából. Ezután Grönland gazdasági profilját elemezzük annak érdekében, hogy megérthessük annak különlegességét, és a kilépés mögött húzódó racionális érveket. Ezen fejezetek alapjain vághatunk neki a komparatív elemzésnek, amely a tanulmány lényegi részét adja: összevetjük az eddigi egyetlen EK-kilépést a közeljövőben várható másikkal, azaz a Brexittel. Feltárjuk, hogy egyáltalán tudományosan értékelhető-e az összevetés, és milyen következtetések adódnak abból. Az ezt követő „meglepetés fejezetben” felvetünk egy alternatív összehasonlítási lehetőséget az EU történetének közelmúltjában megtörtént esetel, Izland majdnem-belépésével.

2. Grönland

Grönland a világ legnagyobb szigete, területe 2 166 086 km², nagyrészt az északi sarkkörtől északra fekszik, földrajzilag az észak-amerikai kontinenshez tartozik. Éghajlata arktikus, illetve szubarktikus, a sziget északi kétharmadát permafroszt jellemzi. Zöld földnek az Izlandról száműzött viking, Vörös Erik nevezte el, amikor partra szállt az akkor még lakatlan Grönlandon 982-ben. Nevével ellentétben azonban az sziget felszínének 80%-át igen vastag, 1500-3000 méter vastagságú jég borítja, és csak az északkeleti és a délnyugati partvidéke jégmentes. Ezen a több mint négy magyarországnyi területen él az 57 ezer fős, zömében (88%) inuit lakosság (CIA 2017). Grönland fekvése komoly stratégiai jelentőséggel bír több szempontból: fontos hajózási és légi útvonalak érintik, halakban gazdag vizek övezik,

² Az Európai Unió működéséről szóló Szerződés szerint a tengerentúli országok és területek olyan Európán kívüli országok és területek, amelyek különleges kapcsolatban állnak Dániával, Franciaországgal, Hollandiával és az Egyesült Királysággal: alkotmányosan ezekhez a tagállamokhoz kapcsolódnak anélkül, hogy magának az Európai Uniónak is részét képeznék.

³ A Gröxit (dánul grøxit) kifejezés valószínűleg a Brexit mintájára az utóbbi időkben bukkant fel, leginkább német nyelvű irodalomban.

és a NATO számára katonai jelentősége sem lebecsülendő. A XVIII. században került dán fennhatóság alá, majd a dán alkotmány 1953-as módosításával szűnt meg gyarmat lenni, és mint Dánia megyéje kapott alkotmányos státuszt (Mason 1983:865).

3. Dánia EK-csatlakozása

Dánia számára a nemzeti függetlenség mellett a skandináv szolidaritás is mindig fontos volt. Alapítása, 1952 óta tagja az Északi Tanácsnak (Nordic Council) és ugyancsak a kezdetektől (1960) az Európai Szabadkereskedelmi Társulásnak (EFTA). Ez utóbbi integráció azonban nem fedett le két, Dánia számára kiemelten fontos területet, a mezőgazdaságot és a halászatot, ezért 1961-ben benyújtotta csatlakozási kérelmét az Európai Közösségekhez (EK), Norvégiával, Írországgal és az Egyesült Királysággal együtt. Charles de Gaulle francia elnök britek elleni vétója indirekt módon a többi ország ellen is irányult. Lévéen legfőbb piacuk az Egyesült Királyság, Dánia úgy döntött, hogy a britek nélküli EK helyett inkább az északi együttműködésre koncentrál, és visszavonja a jelentkezését. A vétó 1967-ben megismétlődött. Végül a GATT Kennedy-fordulója után, 1968-ban kezdődtek az északi országok közötti gazdasági együttműködés szorosabbá tételét célzó NORDEK-tárgyalások, amely vám- és gazdasági uniót hozott volna létre legkésőbb 1974-ig. Ugyanakkor de Gaulle 1969-es távozása elgördítette az akadályt az Egyesült Királyság, és vele együtt Írország, Norvégia és Dánia csatlakozása előtt. 1970-ben a finn kormány bejelentette, hogy a jelenlegi szakaszában nem írja alá a szerződést, mert „a skandináv gazdasági szövetség létrejötte és a NORDEK-szerződésben foglaltak megvalósítása bizonytalanná vált, mivel egyes skandináv országok a Közös Piacba való belépés gondolatával foglalkoznak” (PN 1970:2). Miután Finnország még ebben az évben újabb húsz évre szóló barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződést írt alá a Szovjetunióval, Dánia azt javasolta, hogy folytassák a tárgyalásokat a finnek nélkül, immár SKANDEK néven. Ezt a javaslatot Svédország és Norvégia elvetette, a SKANDEK számára a kegyelemdőfést pedig Dánia és Norvégia újbóli tagfelvételi kérelme jelentette, immár az Európai Közösségbe⁴.

A dán alkotmány értelmében népszavazásra kellett bocsátani a Közösséghez való csatlakozás kérdését. Az ugyanekkor csatlakozó Írországgal ellentétben, az északi országokban kevésbé volt egyértelműen lelkes a közhangulat az európai integrációt illetően, sokkal inkább bizalmatlansággal tekintettek az Északi Tanács kormányközi együttműködési formájához képest beavatkozáspárti és központo-

⁴ 1967. július 1-jével hatályba lépett a három intézmény (ESZAK, EGK, EURATOM) egyesüléséről szóló szerződés nyomán.

sító, szupranacionális közösségi intézményekre, melyekben potenciális veszélyt láttak a skandináv demokratikus és szociális rendszerre nézve. Végül Dániában 1972. október 2-án a válaszadók 63%-a voksolt a tagság mellett. Az eredmény annak fényében is különösen érdekes, hogy egy héttel előtte a Norvégiában tartott népszavazás negatív eredménnyel zárult, és az elemzők hasonló eredményre számítottak Dániában is. 1973. január elsején négy ország helyett csak hárommal bővült az Európai Közösség, Dánia pedig elsőként csatlakozott a Nordic országok közül. Grönland, Dánia külső országrésze az anyaországgal együtt belépett, míg a Feröer-szigetek (Dánia már ekkor autonóm tartománya) a Közösségen kívül maradtak (Deschamps 2016). A Feröer-szigetek indoka a kívülmaradásra (több halászat-függő gazdasághoz hasonlóan) a Közösség közös halászati politikája volt, amely nem ígérkezett előnyösnek a terület számára. A szigetek ma harmadik országnak számít az EU szempontjából, a kapcsolatukat kétoldalú szabadkereskedelmi és halászati megállapodások rendezik, de a Feröer-szigetek részt vesz az EU Horizont 2020 programjában is (Feröer 2018).

Dánia második tagfelvételi kérelmekor (1967-ben) az akkori grönlandi parlament (Landsrådet) véleménye az volt, hogy alapvetően támogatják Dánia tagságát, ha néhány kivételt (opt-out) élvezhetnek. Egyrészt a part menti halászat korlátozására vonatkozóan, másrészt hogy cégalapításhoz előzőleg 6 hónapos grönlandi tartózkodást írassanak elő, harmadrészt a Dániából érkező átalány-támogatásokban (block-grants) ne következzen be változás. Az 1960-as évek végétől egyre hangsúlyosabban jelentkeztek a grönlandi autonómia törekvések, és az 1972-es EK-tagságról tartott népszavazás fontos állomása volt ennek, egyfajta fordulópont Grönland politikatörténetében (Nielsen 2017:10-11). A grönlandi népesség többsége (70%) a csatlakozás ellen volt, de az akkori dán alkotmányos rend szerint a grönlandi szavazatokat Dánia többi közigazgatási egységének eredményével együtt kezelték, így a többség döntésének engedniük kellett. Ha önállóan dönthetett volna Grönland, minden valószínűséggel a Feröer-szigetek mintájára kívül marad a Közösségen. A részvételi arány viszonylag csekély (58%) volt, ugyanakkor a referendum politikai következményei szemmel láthatóak voltak, és egészen az 1979-es autonómiáig és az 1982-es újabb referendumig vezettek. Lényegében az EK-szkepticizmus és a függetlenségi törekvések kéz a kézben jártak, és egymást erősítették (Nielsen 2017:13).

Igazából formális csatlakozási szerződés sosem létezett az EK és Grönland között, mivel Grönland sosem volt politikailag szuverén. Grönland EK-tagságának pontos körülményei sosem voltak átfogóan tárgyalva a közösségi jogban, hiszen az minden esetben a Dániával való politikai kapcsolathoz igazodott. Az EK Tanácsa mindig is tett olyan engedményeket Grönland számára, amelyeket más tagállamoknak nem, elismerve Grönland egyedülálló földrajzi, gazdasági és társadalmi helyzetét a Közösségen belül. A kivételezés abban nyilvánult meg többek között, hogy Grönland felmentést kapott a hozzáadott érték adó (VAT) kivetése alól, a

halászati szektor védelmet kapott, és a fejlesztési segélyek elosztásánál számtalanszor előnyt élvezett a többi közösségi régióval szemben (Mason 1983:868-869). „Nyugodtan mondhatjuk, hogy Dánia belekényszerítette Grönlandot az Európai Közösségbe, és ez nagy elégedetlenséget váltott ki. Főként a halászat miatt, hiszen a belépés után külföldi hajók is megjelenhettek a sziget felségvizein. Ráadásul Dánia nagy olajtársaságoknak adott engedélyt, hogy olaj és gáz után kutassanak a grönlandi vizeken. Nem sok örömet hozott az európai integráció.”⁵

4. Gröxit: beléptetés után kilépés

1979-ben Grönland autonómiát kapott a Dán Királyságon belül, és számos kérdésben (halászat, belügy, adózás és kereskedelem) önálló jogalkotási és végrehajtási jogkört. A soron következő választáson az EK-ellenes Siumut párt 13-at nyert el a 21 parlamenti helyből, ennek nyomán felmerült egy új népszavazás igénye az EK-tagságról, melyet 1982-ben meg is tartottak. A kérdés az volt, hogy maradjon-e tagja Grönland az Európai Közösségnek, a kampány kulcstémája pedig a halászati politika volt. A kilépéspárti érvelés úgy szólt, hogy mi értelme van az 1979-ben kiharcolt autonómiának, ha Grönland a közösségi halászati politika kényszerzubbonyába és az európai ipari halászokkal folytatott méltánytalan kvótaversenybe került. Még akkor is, ha jelentős összeg érkezik Brüsszelből (Mason 1983:870). A grönlandi választók 52%-a szavazott a kilépés mellett (bár a fővárosban, Nuukban épp 52% szavazott a kilépés ellen) (Nielsen 2017:14). A szavazás nyomán a grönlandi parlament megbízta a kormányt, hogy kezdjen tárgyalásokat az Európai Közösséggel annak érdekében, hogy Grönland kikerüljön a Szerződések hatásköre alól. A grönlandi kormányzat jelezte, hogy az EK-val való viszony változtatásának szándéka semmiképp nem a Közösség ellen irányul, sokkal inkább arra, hogy Grönland számára megtalálják a lehető legjobb megoldást (EC 1983:6). Mivel az 50. cikkely csak a Lisszaboni Szerződés óta létezik, Grönland kilépésének jogi alapja a mostani 48. cikkely (korábban a Római Szerződés 236. cikke), amely szerint a Szerződések rendes vagy egyszerűsített felülvizsgálati eljárásnak megfelelően módosíthatók. A módosítások azt követően lépnek hatályba, hogy azokat alkotmányossági követelményeinek megfelelően valamennyi tagállam megerősíti (Nielsen 2017:15).

A kilépési tárgyalások három évig tartottak és több mint 100 találkozót vettek igénybe (de la Baume 2016). Egyrészt a viszonylag szoros választási eredménynek⁶ komoly hatása volt a légkörre. Mind Koppenhágában, mind Brüsszelben élt a remény, hogy talán a következő választások liberális győztese megisméltetheti

⁵ Maria Ackrént (Grönlandi Egyetem Társadalomtudományi Intézet) idézi Pócs (2015).

⁶ 11.174 ember szavazott a maradásra és 12.624, azaz 1450-nel több a kilépésre

a referendumot. Noha a Bizottság összességében támogatta Grönland státuszának megváltoztatását, a tárgyalások többször holtpontra jutottak, és Grönland azt is kilátásba helyezte, hogy egyoldalúan hagyja el a Közösséget (Nielsen 2017). „A tárgyalások meglepően kellemetlen munkát jelentettek, a tagállamok nem vettek komolyan minket, mert nem akarták tudomásul venni, hogy ki akarunk és tudunk lépni.”⁷ Másrészt a tovaterjedő regionális függetlenségi törekvésektől való félelem is komoly méreteket öltött az 1980-as évek közepén. Különösen Olaszország akadályozta a Gröxit-folyamat tárgyalásos rendezését, mert attól tartottak, hogy Szicília hasonló engedményekért vagy akár függetlenségért folyamodna⁸. Dánia részéről több diplomata és miniszter is döntő jelentőségű szerepet játszott abban, hogy megegyezés szülessen (Nielsen 2017). Harmadrészt hosszas egyeztetések folytak a megállapodás konkrét részleteiről, amely felváltja a tagságot. A dán kormány hangsúlyozta, hogy a kilépés igénye Grönland belső, Dán Királyságon belüli státuszának változásából ered. Arra tett javaslatot, hogy Grönland kerüljön a tengerentúli országok és területek szabályozása alá.

A Bizottság véleményében sajnálatának adott hangot, amiért Grönland elhagyni készül a Közösséget. Nézetük szerint a Grönlandot érintő rendelkezések messzemenően előnyösek voltak a sziget számára, kellő mértékben tekintettel voltak a terület speciális jellegére, némely esetekben akár a közösségi jog rendelkezéseinek megváltoztatásával és pénzügyi támogatások széles skálájával. A Bizottság csalódottan állapította meg, hogy a szigeten nincsenek kellőképpen tudatában annak, hogy mi mindent tett a Közösség Grönlandért. Ugyanakkor üdvözölte a dán kormány és Grönland azon óhaját, hogy továbbra is szoros kapcsolatban kíván maradni a Közösséggel. A tengerentúli országok és területek (OCT) státuszt alapvetően jó keretnek ítélte a Bizottság, mivel Grönland számos velük közös hasonló gazdasági jellemzővel bír. Ugyanakkor az OCT szabályozás sok ponton (pl. Stabex vagy Sysmin program) nem találkozott Grönland különleges tulajdonságaival, a halászat területén viszont szükség volt egy speciális megállapodásra. Az OCT keretet alaposan személyre kell szabni Grönland esetében (EC 1983:10-12). A legfontosabb eltérés az alapértelmezett OCT státuszhoz képest a Bizottság azon javaslata volt, hogy kivette a grönlandi halászati szektort az OCT szabadkereskedelmi övezeti alapelvek hatálya alól. Mason (1983:866) emellett érvel, hogy az OCT státuszon kívül felmerülhetett volna a távoli/legkülső régiós (outermost region) keret az akkori 227. cikkely nyomán, vagy a yaoundé és a loméi szerződések

⁷ Lars Vesterbirket, Grönland korábbi EU-hoz rendelt képviselőjét idézi de la Baume (2016).

⁸ Anekdotikus példa arra, hogy milyen komoly tárgyalási készségekre volt szüksége a grönlandi delegációnak: Jonathan Motzfeldt akkori grönlandi miniszterelnök találkozott Rómában az olasz Európai-ügyi miniszterrel. Nem sokra jutottak, amikor a grönlandi miniszterelnök rövidre zárta a tárgyalást, mert a pápával volt találkozója. Ez láthatóan jó benyomást tett az olaszokra és néhány nap múlva készek voltak ratifikálni a szerződést az Európai Tanácsban (Nielsen 2016:16).

által szabályozott korábbi gyarmatok (ACP⁹ országok) számára fenntartott társulási forma is. A Bizottság pragmatikus megközelítéssel állt a Grönland kilépésével kapcsolatos problémák megoldásához. Az közösségi jogot, és különösen az OCT státusz jogát a grönlandi gazdasági és földrajzi valósághoz kívánta adaptálni jogi formulák merev alkalmazása helyett. Jól alátámasztható érvek szóltak a Bizottság választása mellett. Először is, Grönland speciális helyzetéhez semelyik másik EK szabályozás sem illeszkedett volna tökéletesen. Másodszor, még ha számos módosításra is szorul az OCT keret, új jogalkotást nem igényelt. Ugyanakkor az is igaz, hogy az OCT státuszú területekkel ellentétben Grönland már nem gyarmatként került be az EK-ba, így az anyaországgal fennálló kapcsolat alapján jobban illett volna a 227. cikkely szerinti távoli régiókra vonatkozó szabályozás. Sőt, ha összevetjük, hogy egy tagállam egyik megyéje válik ki az EK-ból, vagy egy tagállam korábbi gyarmata teszi ugyanezt, Grönland esete az előbbihez inkább hasonlít (Mason 1983:875).

Az új keretrendszer végül az eredetileg szerződésbe foglalt 1985. január 1. helyett február 1-én¹⁰ lépett életbe. A Grönlandi Szerződés elismeri, hogy Grönland „különleges eset”, és a preambulum leszögezi, hogy az intézkedések szoros és hosszú távú kapcsolatot tesznek lehetővé a Közösség és Grönland között, és kölcsönös érdekeket vesznek figyelembe, különösen Grönland fejlesztési szükségleteit. A különleges intézkedésekről szóló protokoll rögzíti, hogy az Európai Közösség megtartotta a halászati jogait, azaz bizonyos mennyiségű hal kifogására továbbra is engedélyük volt a közösségi lobogók alatt hajózó halászoknak. Cserébe Grönland majdnem annyi támogatási összegre tarthatott igényt a kilépést követően, mint azelőtt, továbbá vámmentes hozzáférést nyert a halászati termékek számára az EK piacán (Grönlandi Szerződés 1985). Grönland brüsszeli képviselője 1992-ben nyílt meg. A Bizottság értékelése szerint a kezdetektől jelentősen felülértékelt volt a halállomány a pénzügyi kompenzáció mértékéhez képest, még ha ezt a grönlandi hatóságok sokkal pozitívabban látják is (EC 2002).

Az alapvető OCT keretrendszert módosító különleges halászati rendelkezések miatt a tengerentúli országokat és területeket megillető Európai Fejlesztési Alap pénzügyi támogatásai nem vonatkoztak Grönlandra. Ez a gyakorlat pedig akadályozta a Közösség és Grönland együttműködését számos területen, így Grönland autonóm módon irányította a fejlesztési politikáját (EC 2002). A Grönland, Dánia és az EU közötti halászati és együttműködési megállapodást hatévente tárgyalják újra. 2003-ban a negyedik halászati protokoll félidei felülvizsgálata során a felek arról állapodtak meg, hogy Grönland és az EU kapcsolatát szélesíteni és bővíteni szükséges, figyelembe véve a halászat fontosságát és a grönlandi strukturális fej-

⁹ Afrikai, karibi és csendes-óceáni térség.

¹⁰ A legendák szerint azért késett egy hónapot az életbe lépés, mert Írország egy karácsonyi parti miatt kicsúszott a ratifikációs határidőből (Nielsen 2016:17).

lődés problémáit. Átértékelték a Grönlandi Szerződést, és az a döntés született, hogy kettébontják: egy meghosszabbított halászati kereskedelmi egyezményre és egy partnerségi megállapodásra, melynek fókuszába az oktatás került. 2013. január 1-én lépett életbe az új kereskedelmi halászati partnerségi megállapodás. „Nagyon kedvező megállapodásaink vannak az EU-val. Az egyik bevételi forrás a halászat, pontosabban az a pénz (jelenleg évi 17,8 millió euró), amelyet uniós tagállamok fizetnek azért, hogy grönlandi vizeken halászhasanak. A másik a partnerségi megállapodás alapján kiutalt EU-támogatás, amelyet mindenképp a grönlandi oktatásra költenek”.¹¹ A 2007–13-as oktatási program a szakképzés fejlesztését tűzte ki célul, míg a 2014–20-as második szakasz az óvodai és általános iskolai oktatását (Nielsen 2017). A jelenlegi halászati protokoll 2016. január 1. óta van érvényben és 2020 december 31-ig tart.

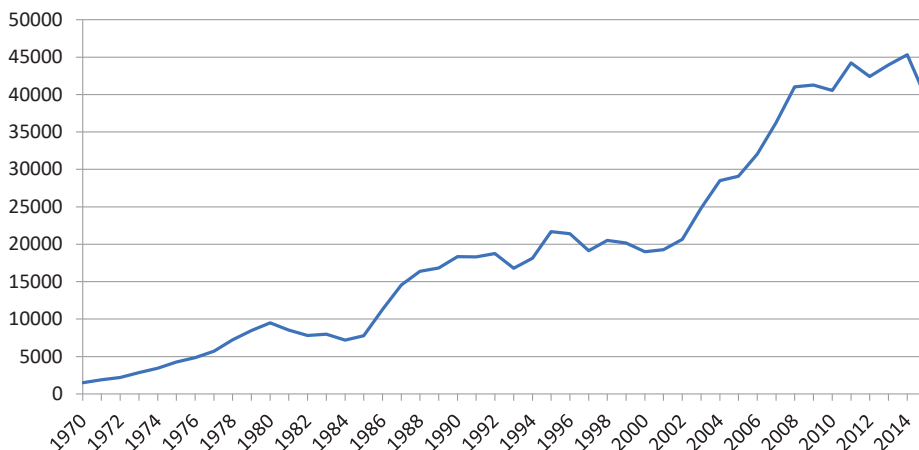
5. A háttér: Grönland gazdasága

A XX. század közepén kezdődött gyors gazdasági fejlődés modern társadalommá változtatta Grönlandot mintegy 50 év alatt (1. ábra). Az 1979-es autonómiát követő gazdasági visszaesés után 1990-re az egy főre eső GDP újból megduplázódott, de ez nem változtatott a gazdaság alapvető karakterisztikáin: jelentős mértékű állami szektor, alulfejlett magánszektor és a Dániából érkező pénzügyi transzferektől való függés. Az OECD 1999-ben kiadott elemzése megállapította, hogy 1996-ban a reál GDP mértéke azonos volt a 10 évvel azelőttivel, míg az OECD országokban 30%-kal nőtt ugyanebben a periódusban. A legfontosabb szektorban, a halászatban emelkedett a termelékenység, ami a foglalkoztatottak számának csökkenésével járt a hal- és garnélaállomány változatlansága mellett (OECD 1999). A 1990-es évek visszaesését a piaci orientáció erősítése keretében állami tulajdonú vállalatok újraserzése és világgazdasági nyitás követte (Poppel 1997).

A halászat mai napig meghatározó gazdasági tevékenység Grönlandon. Sűrűn csipkézett, 44 087 kilométeres partvonalán 22 kikötő található, melyek közül nem mind használható egész évben. A világ összes kizárólagos gazdasági övezete¹² 151 062 600 négyzetkilométer, melyből 2 281 886 négyzetkilométer tartozik Grönlandhoz (VLIZ 2002). A garnélarák és a grönlandi óriás laposhal a partközeli vizek két hagyományosan legfontosabb faja, de 2012-óta az atlanti makréla jelentősége is egyre nő. 1986 és 1997 között Grönland volt a világső garnélahalászatban,

11 Lida Skifte Lennert, Grönland brüsszeli EU-képviselőtének vezetőjét idézi Pócs (2015).

12 A kizárólagos gazdasági övezet a (exclusive economic zone) főszabály szerint az adott ország partjaitól 200 tengeri mérföldre terjed ki. A parti állam kizárólagos kitermelési jogosítvánnyal rendelkezik élőlények kifogására és energiaforrások hasznosítására. Az érintett államok övezetei átfedhetnek, ezt az ENSZ tengerjogi egyezménye szabályozza.

1. ábra: Egy főre eső GDP Grönlandon 1970–2015, folyó US\$

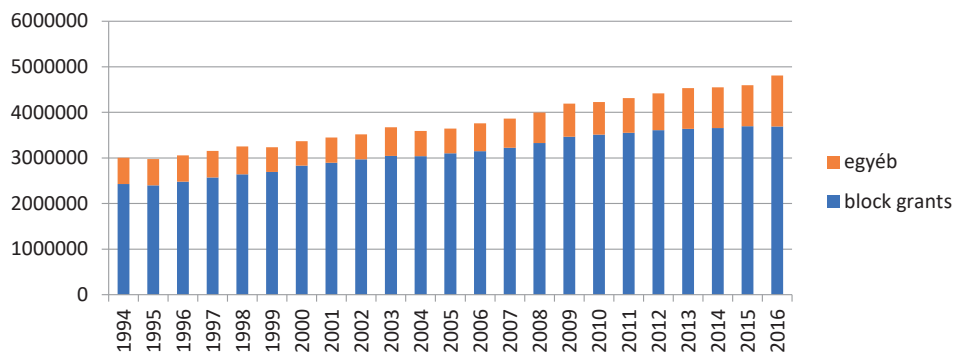
Forrás: World Bank Data

később Kanada megelőzte (Ackren et al. 2011:3). A halászat részesedése a teljes exportban 90% körül van (4. ábra), és a belső fogyasztás is jelentős. 2013-ban 86,3 kg volt az egy főre eső halfogyasztás Grönlandon, ami a világon az egyik legmagasabb. A halászati szektor 6800 munkahelyet jelentett 2013-ban (FAO 2016). A halászat a halfeldolgozással együtt a foglalkoztatottság 25%-át tette ki a 2000-es évek elején, melynek 60%-át a halászat és 40%-át a halfeldolgozás adta. Ugyanakkor a grönlandi gazdaság által termelt adóköteles jövedelmek mindössze 10%-át jelentette ez a szektor. A sziget gazdasága tehát igen nagymértékben függ a halásztól, amely erősen kitett a túlhalászás és a piaci kilengések okozta problémáknak. Jobb években (pl. 1998-1999) a reál GDP több mint 7%-kal nőtt évente, míg pl. 2001–2002-ben csupán 1-2%-kal, a nyomott garnélarák árak és a tartósan magas olajárak következtében. A kapcsolódó szárazföldi iparágak és a kereskedelmi szektor is hosszan stagnált, csődöket és a beruházások zsugorodását vonva maga után (OECD 2005).

A grönlandi makrogazdaság szerkezetében az óriási közszektor dominál, a nagyvállalatok nagy része is állami (azaz önkormányzati) tulajdonú és a foglalkoztatottság fele az állami szektorhoz kötődik. Az állami újraelosztás mértékét tekintve Grönland a világ egyik legmagasabb értékével rendelkezik, 2015-ben a GDP 71%-át tették ki az adók és más jövedelmek formájában befolyó állami bevételek. A költségvetés legnagyobb bevétele a Dániából érkező költségvetési támogatás, amelynek óriási szerepe van a külső sokkok tompításában is. 2017-ben ez a kormányzati bevételek 50%-át, míg a GDP 25%-át tette ki (CIA 2018). 2007-ben a dán kormány 3,2 milliárd dán koronában fixálta az átalánytámogatás (block grants) összegét, amely a mindenkorai dán (és nem az általában magasabb

grönlandi) inflációval korrigálódik. Így várhatóan reálértelemben egyre csökkenő jelentőségű. A 2008-ban tartott referendum nyomán tovább nőtt a sziget autonómiája, az ennek nyomán életbe lépett önkormányzati törvény elismeri a függetlenséghez való jogát is. Jogalkotási és végrehajtási határkörei bővültek, és Grönland jogot szerzett a saját ásványkincs, kőolaj és földgáz készletei felett.¹³ Az ezekből származó első 75 millió dán korona bevétel Grönlandot illeti, a további bevétel pedig feleződik a két kormányzat között úgy, hogy Dánia része kivonódik az éves átalánytámogatásból (Embassy 2010).

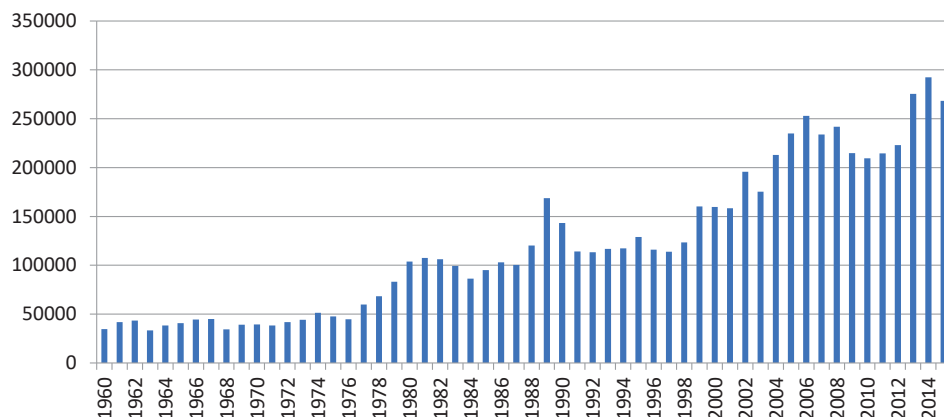
2. ábra: A Dán kormányzat Grönlandnak juttatott támogatása 1994–2016, 1000 dán koronában, átalánytámogatás (block grants) és egyéb támogatások

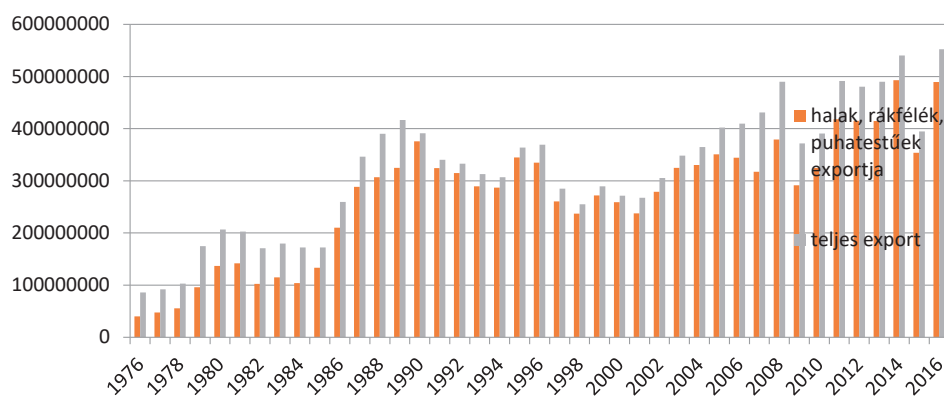
Forrás: Statistics Greenland 2017

A 2008-ban, a pénzügyi és reálgazdasági válság kitörésének évében Grönland növekvő GDP-t produkált, és csekély mértékben a munkanélküliség is csökkent. A 2009-ben 2%-kal csökkent ugyan a GDP, de így is komoly védelmet jelentett a Dániából érkező stabil bevétel (Ackrén et al. 2011:6). Ebben az évben ráadásul bővültek Grönland önkormányzati jogai, például hivatalos nyelv lett az inuit. A turizmus egy másik lehetséges kitörési pont, amely jelentős foglalkoztatottsággal is járhat. 2015 és 2016-ban a grönlandi turizmus mintegy 20%-kal növekedett, legfőképp a növekvő számú tengeri hajóutakat szervező vállalatok jelenlétének köszönhetően, akik a sziget nyugati és déli vizein működnek (CIA 2018).

¹³ A jégtakaró visszahúzódásával egyre hozzáférhetőbbé válnak Grönland természeti kincsei, például a ritkaföldfémek.

3. ábra: Grönland teljes halászati termelése¹⁴ 1960–2015, tonna

Forrás: Élelmészügyi és Mezőgazdasági Világszervezet (FAO), via World Bank Data

4. ábra: Grönland halászati exportja a teljes exporton belül, 1976–2016

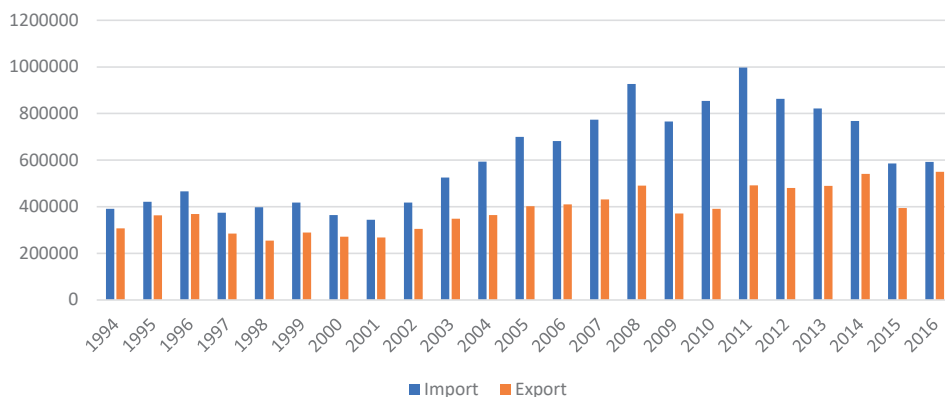
Forrás: ENSZ Comtrade adatbázis

A halászati szektor legnagyobb szereplője a Royal Greenland vállalat, amely 100%-ban a grönlandi kormány tulajdonában van, és a legnagyobb foglalkoztató Grönlandon. A halászat és halfeldolgozás teljes vertikumát lefedő Royal Greenland mintegy multinacionális vállalat van jelen a világpiacon, Grönlandon kívül Dániában, Németországban és Kanadában is vannak leányvállalatai, összesen

¹⁴ A teljes halászati termelés a vízi fajok kereskedelmi, ipari, szabadidős és megélhetési célú kifogását jelenti; beleértve a halfeldolgozást és akvakultúra keretein belül tenyésztett mennyiséget is. Grönland esetében ez utóbbi érték 0, így a teljes halászati termelés megegyezik a kifogott mennyiséggel.

megközelítőleg 2500 embert foglalkoztat (RG 2018). Az egyéb szárazföldi iparágak jellemzően belföldi piacra termelnek és az export kevesebb, mint 1%-át adják, ugyanakkor Grönland számos termékből importra szorul (5. ábra), így jellemzően negatív a külkereskedelmi mérlege. A külkereskedelem döntő része (az export 80%-a, míg az import 70%-a) Dániához kötődik, és a világpiacot is nagyrészt Dánián keresztül éri el Grönland. Ackrén et al. (2011) úgy érvel, hogy Grönland számára előnyösebb lenne, ha Észak-Amerikával közvetlenül kereskedhetne, pl. saját megállapodás keretében a NAFTA-val, de mivel nem szuverén ország, erre nincsen lehetősége.

5. ábra: Grönland külkereskedelme 1994–2016

Forrás: World Bank WITS adatbázis

Grönland hosszú távú politikai célját (ti. fenntartható és önállóbb gazdaság, illetve világgazdasági integráció) extrém klimatikus és domborzati viszonyok nehezítik, melyek extra szállítási és energiaellátási költségeket, illetve korlátozott természeti erőforrásoktól való függést eredményeznek. A gazdaság és a társadalom speciális problémái nagyrészt a földrajzi elszigeteltséggel és az alacsony népsűrűséggel is összefüggnek: munkanélküliség és alulfoglalkoztatottság, a hagyományos iparágak hanyatlása, a jóléti juttatásoktól való tartós függés, a vállalkozói tevékenységek eróziója, a közszektor dominanciája és elégtelen képzettségi szint (OECD 1999). Ez utóbbi elvándorláshoz, munkaerőhiányhoz és külföldi munkaerőtől való függéshez is vezet (Ackrén et al. 2011).

6. Gröxit vs. Brexit

Grönland gazdasági, politikai és társadalmi körülményeinek és az európai integrációs történetének megismerése után adódik a kérdés, hogy mennyiben hasonlít

Grönland távozása az Európai Közösségből és az Egyesült Királyság készülő kiválása az EU-ból? Érdemes-e a két eseményt összehasonlítani, és ha igen, milyen tanulságok vonhatók le? Az Egyesült Királyság alapvető gazdasági, politikai és társadalmi körülményeit és az európai integrációs történetét széles körben ismertnek tételezzük fel, így nem részletezzük.

A két esetet egymás mellé téve látszik, hogy Grönland kilépése több alapvetően fontos ismérv mentén különbözik a Brexittől; legfontosabb talán ezek közül a kilépők *szuverenitása*. Grönland, mint Dánia része került be az Európai Közösségbe, és rögtön az autonómiáról szóló döntéssel elindult a Közösségből való kihátrálása is. Az Egyesült Királyság viszont ugyanaz az ország, mint 1973-ban, legalábbis alkotmányos értelemben, azaz ugyanaz a szuverén ország kérte előbb felvételét, majd néhány évtized múlva az elbocsátását.

A kilépők *gazdasági, politikai súlya* szintén nagymértékben eltér. Az a rugalmasság, amivel – minden ellenérzése ellenére is – Brüsszel a grönlandi kilépést kezelte, nem tekinthető mérvadónak a brit esetre nézve. Grönland minden stratégiai fontosságával együtt is kicsi volt ahhoz, hogy megérje túlságosan nehezé tenni a dolgát, így szabad utat engedtek neki.¹⁵ A jelentéktelenség fontosságára (importance of being unimportant) Armstrong és Read (1995:1239) nagyszabású tanulmányukban az európai miniállamokat és autonóm régiókat vizsgálva hívják fel a figyelmet. A szerzők arra jutnak, hogy extrém kis méretükből adódóan ezek a területek sikerrel folyamodnak felmentésért számos, számukra kedvezőtlen EU jogszabály alól, illetve harcolnak ki kivételes egyezségeket az EU-val.¹⁶ Az EU tehát tud rugalmas lenni, ahogy Grönlanddal és más hasonló területekkel is tette, de az Egyesült Királyság esete valószínűleg ennek pontosan a fordítottja, azaz túl nagy és túl fontos ahhoz, hogy komoly engedményeket kapjon.¹⁷

Az összehasonlítás további dimenziója lehet a kilépési *tárgyalások hossza*. Grönlandnál három évbe került a tárgyalás, amely nagyrészt a halászatról szólt. Az Egyesült Királyság esetében sokkal összetettebb tárgyalásról van szó, számos komoly kihívást jelentő fejezettel (pl. Írország és Észak-Írország közötti határ). Emiatt az szerződés által meghatározott két év nem tűnt reálisan elegendőnek ahhoz, hogy mindenben meg tudjanak egyezni a felek.¹⁸ A két év lejárta után kezdődött halasztással kapcsolatban azonban kérdéses, hogy ha eddig nem sikerült a

¹⁵ Anne Deightont (Oxford University) idézi Bodkin (2016).

¹⁶ A kivételes bánásmódra kiváló példa a fókabőr esete. A fókabőr a második legnagyobb tétel a grönlandi exportban a halászat után, és nagy a jelentősége azon kisközösségek számára, akik ennek a kereskedelméből élnek. A fókatermékeket 2010-ben betiltották az EU-ban, de 2015-ben az EU elismerte, hogy a fókavadászat az inuitok és más őslakos közösségek gazdaságának és kulturális identitásának része, és nagyban hozzájárul a fennmaradásukhoz és fejlődésükhöz. Az „inuit kivétel” engedélyezésével újra kereskedhettek fókatermékekkel az EU-ban (Maurice 2017).

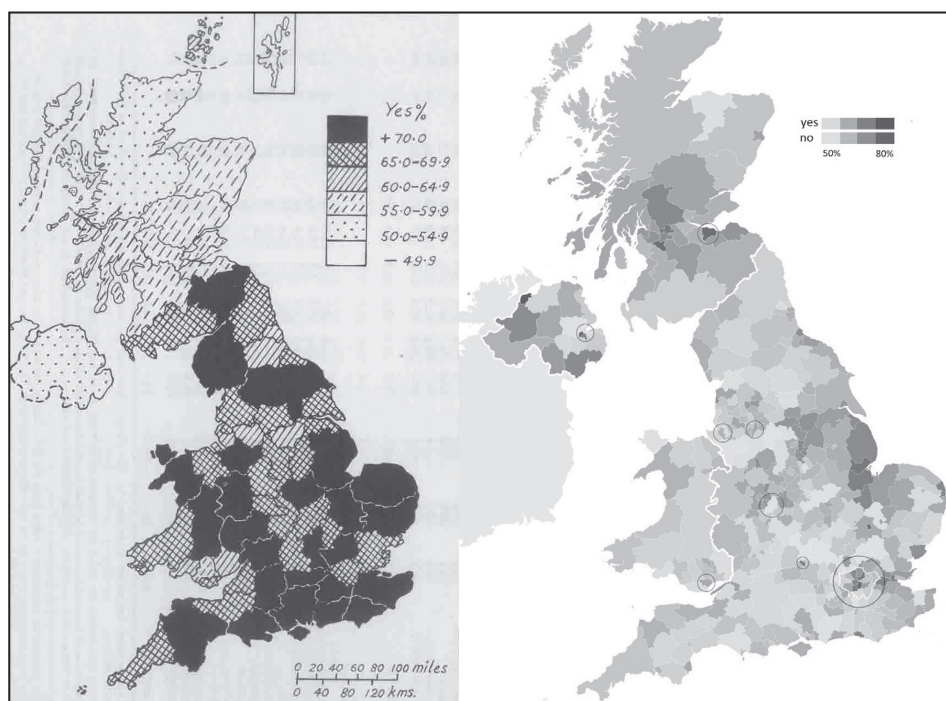
¹⁷ Anne Deightont (Oxford University) idézi Bodkin (2016).

¹⁸ Lars Vesterbirket, Grönland korábbi EU-hoz rendelt képviselőjét idézi de la Baume (2016)

brit alsóház számára elfogadható kilépési megállapodást letenni az asztalra, akkor mi a garancia arra, hogy ez a következő hónapok alatt lehetséges (Losonczi 2019)?

Kiemelkedő különbség a *kiválás időzítése*. Az 1970-es évek óta eltelt évtizedek alaposan megváltoztatták az Európai Uniót magát és az őt körülvevő világot. Az Egyesült Királyság az első bővítéssel érkezett a Közösségbe, ahogyan Grönland is, bár az 1972-es dán népszavazás grönlandi része nem támogatta a sziget tagságát. Az Egyesült Királyságban 1975-ban tartottak egy népszavazást annak megerősítésére, hogy maradjon-e a Közösség tagja az ország. A választók 67,2%-a tagság fenntartása mellett döntött. A legkevésbé maradáspárti Észak-Írország és Skócia volt, de egyik regionális eredmény sem volt kilépéspárti¹⁹ (6. ábra). Érdekes módon 2016-ra ez a sorrend megfordult, és az ellenzőkből lettek a leginkább pártolók, a támogatókból pedig ellenzők.

6. ábra: Az 1975-ös és a 2016-os brit EK/EU tagságot megerősítő népszavazás eredményei

Forrás: Butler–Kitzinger (1976: 270) és NYT (2016)

¹⁹ A Shetland-szigeteken és a Külső-Hebridákon született csak kilépéspárti részeredmény.

Az 1970-es évek óta az Európai Közösség 9 tagúról 28 tagúra bővült, és számos kulcsfontosságú területen mélyült az integráció a tagok között, a Közösségből Unió, a közös piacból egységes piac, majd gazdasági és monetáris unió lett. A Brexit kapcsán tehát felmerülhet az a Grönlanddal kapcsolatban irreleváns probléma, hogy annyit változott az integráció az idők során, hogy a mai formáció már nem találkozik az Egyesült Királyság (időközben szintén átalakult) igényeivel. Ez Grönland esetén nyilvánvalóan nincs így, a sziget rögtön az elején távol maradt volna az integrációtól.

Grönland esete tehát csak nyomokban hasonlít a Brexitre. Más a jogi helyzet, a történelmi és világgazdasági kontextus, más az indíték és a kilépés várható lefolyása is. Ugyanakkor, feltéve, de meg nem engedve, a 2014-es skóciai népszavazáson a választók Skócia függetlensége mellett szavaztak volna²⁰, majd a 2016-os Brexit szavazáson ugyanúgy a kilépés ellen voksolnak, ahogyan azt valójában tették, akkor a Gröxithez valamelyest hasonló esettel állnánk szemben. Ekkor ugyanis megváltozna Skócia alkotmányos jogállása az Egyesült Királyságon belül, és egy autonómiát szerzett entitás esetében önállóan értelmezhető lenne a bennmaradásról szóló regionális eredmény.

7. Izland be nem lépése

Van az EU bővítés-történetében egy másik ország, amelyik még érdemben hasonlítható a grönlandi esethez: Izland majdnem-belépésével talán nagyobb a hasonlóság, mint az Egyesült Királyság kilépésével. Izland 2009-ben adta be csatlakozási kérelmét az Európai Unióhoz, azután, hogy a 2008-as pénzügyi és reálgazdasági válság következményeként az izlandi korona és a tőzsde összeomlott; a vállalatok fele lényegben csődbe ment, a lakosság egyharmada kivándorlással gondolkodott. A gazdaság nagyjából 10%-kal esett vissza ebben az évben. Az extrém kis és nyitott, alapjaiban megrendült makrogazdaság számára vonzó perspektíva lett az Európai Unió és az euró (Muraközy 2009). Mivel Izland tagja volt a schengeni övezetnek és az Európai Gazdasági Térségnek (EGT), a 2010-ben kezdődött tárgyalások több fejezetet tekintve is kifejezetten gördülékenyen haladtak. Izlandnak 1972-óta volt szabadkereskedelmi megállapodása az Európai Közösséggel, melyet 1994-ban váltott fel az EGT-megállapodás, amely kiterjeszti a közös piacot az EFTA országokra, a mezőgazdasági és halászati termékek kivételével. Ez utóbbi különösen fontos Izland esetében (is), mivel ez EU felé irányuló export harmadát teszi ki (EC 2018). Az EU nyitottnak mutatkozott arra, hogy Izland viszonylag

²⁰ Az emberek 55,3%-a Skócia maradására szavazott.

gyorsan, akár Horvátországgal együtt²¹ csatlakozhasson, melynek oka nemcsak ez eleve adott szoros gazdasági kapcsolat volt, hanem az ország mérete is.

Az integráció legnagyobb akadályának végül a halászat bizonyult, amely komoly stratégiai ágazat Izlandon (is). Az 1970-es években vezették be azt a kvótarendszert, amelyben a kormányzat évente meghatározza az összesen kifogható halmennyiséget, és a halászok között arányosan osztja ki a kvótákat. A halászati jogokat a halászok adhatják-vehetik egymás között. A szigorú kvóták biztosítják a halállomány fennmaradását, a piaci mechanizmus pedig azt, hogy azok foghassák ki a halakat, akik számára ez a legtöbb hasznot hozza. Ez a rendszer nagyban hozzájárult az izlandiak jólétéhez, ugyanakkor világos, hogy csak addig tartható fenn, amíg a halászvizek zárt rendszerként működnek. A közös halászati politika viszont megkövetelte volna, hogy más országok halásza is megjelenhessenek az izlandi vizeken, a kvótarendszerből származó járadékok pedig így kicsúszhattak volna a hazai halászok kezéből, és külföldiek vásárolták volna fel őket (Muraközy 2009). Talán kisebb jelentőségű, de a bálnavadászat kérdése is súrlódásokhoz vezetett a tárgyalások során. Az EU tiltja a bálnavadászatot, Ossur Skarphéðinsson izlandi külügyminiszter azonban leszögezte, hogy országa ragaszkodik a bálnavadászathoz: “Szeretnénk, ha az EU figyelembe venné azt a tényt, hogy ez a hagyományaink része.”²² A gazdasági válság elmúltával (három év recesszió után 2011-től újra növekedési pályára állt a gazdaság) a közvélemény-kutatások az EU amúgy sem túl nagy népszerűségének további csökkenését mutatták (MTI 2015).

A 2013-ban hatalomra került kormány felfüggesztette a csatlakozási tárgyalásokat, 2015 márciusában pedig Izland kérvényezte, hogy az EU ne tekintse többé tagjelöltnek. A 2008-as IMF-mentőcsomag egy részét 2012-ben előtörlesztette, a fennálló részt pedig 2015-re teljesen rendezte, a központi költségvetés 2015-ben, 6 év után először ismét többletet mutatott. A már a válság előtt masszívan deficités folyó fizetési mérleg 2014-ben szintén többletbe fordult. Mindez hozzájárult az izlandi korona árfolyamának stabilizálódásához és az infláció “megszelídítéséhez” (Pál 2017), végső soron pedig ahhoz, hogy kiderüljön, mégis meg tud állni az apró makrogazdaság a saját lábán.

Összességében az izlandi mérleg azt mutatta, hogy a halászati oldalon elkönnyvelt veszteség nem ellensúlyozná azokat a nyereségeket, amelyeket az EGT-hez képest a tényleges EU tagság nyújtana. Izland ugyan nem lépett be az EU-ba ahhoz, hogy mindez kiderüljön, de a tárgyalások során képet kapott a lehetséges tagsággal járó jogokról és kötelezettségekről. Grönland ezeket a jogokat és kötelezettségeket a Közösség részeként érzékelte, és amint alkotmányos keretei engedték, kilépett belőlük. Mindkét sziget esetében a halászat meghatározó jelentősége és egyéb speciális adottságok vezettek oda, hogy az EU-tagság szuboptimálisnak

²¹ Horvátország végül 2013-ban csatlakozott.

²² Idézi Vincze 2011.

mutakozzon. Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról, hogy Izland szuverén ország, míg Grönland nem az, és nem csak jogi, de gazdasági értelemben sem. Grönland ez utóbbi ismérve azonban változhat. „A függetlenség folyton visszatérő téma Grönlandon. A központi kérdés nem a függetlenségre törekvés maga, hanem hogy milyen időtávon és milyen feltételekkel érendő el. Majdnem minden politikai erő hosszú távú célja a grönlandi függetlenség.”²³ A függetlenné váláshoz olyan grönlandi gazdaságra lenne szükség, amely képes eltartani magát, és nem függ a dán költségvetési támogatástól. „Ám e cél elérésére még évtizedeket kell várni.”²⁴ Grönland függetlenségét a következő generációk érhetik el a bányászat, az ipar és a turizmus nyomán bővülő gazdaságra építve²⁵. „A legnagyobb inspirációnk Izland” – mondja a halászati és vadászati miniszter.²⁶

Addig is időről időre felmerül, hogy talán mégis jobb lenne Grönlandnak, ha az EU része volna. Politikusok és üzletemberek egyaránt felvetik, hogy túlságosan lassan zajlik a gazdaság diverzifikálása. Az alapanyagárak globális csökkenése pedig szertefoszlatta azokat a grönlandi reményeket, hogy az arany-, ritkaföldfém-, vasérc- és olajkészletek feltárására érkező milliárdos külföldi befektetések fogják felkarolni a gazdaságot. Az EU-tagság segíthet a befektetések csalogatásában, például kikötő vagy repülőtér építéséhez, ami segítene a diverzifikációban.²⁷ Ami 1985-ben előnyös volt, ma már nem feltétlen az. Ha egyszer független lesz Grönland, majd döntés születik arról is, hogy kérje-e felvételét az EU-ba vagy sem.²⁸

8. Következtetések

A tanulmány megvizsgálta, hogy Grönland 1985-ös kilépése az akkori Európai Közösségből és az Egyesült Királyság tervezett kilépése az Európai Unióból összehasonlítása jelent-e tudományos értelemben hozzáadott értéket. Arra jutottunk, hogy Grönland esete kulcsfontosságú részleteit tekintve egyáltalán nem hasonlít a Brexitre: más a jogi helyzet, a történelmi és világgazdasági kontextus, más az indíték és a kilépés várható lefolyása is. Valószínűleg a legkülönbözőbb rendszerek (most different systems) esetéhez hasonló helyzetet tártunk fel (vö. Przeworski–Teune 1970), amely koránt sem azt jelenti, hogy a grönlandi tanulságok nem szolgálnak érdemi mondanivalóval a Brexitre nézve. Kiemelendő ezek közül a Grönlandot jellemző jelentéktelenség fontossága (importance of being unimportant), amely számos ponton magyarázza a kilépési feltételek és körülmények alakulá-

²³ Ana Andrade-t (Economist Intelligence Unit) idézi Musaddique (2018).

²⁴ Maria Ackrént (Grönlandi Egyetem) idézi Pócs (2015).

²⁵ Kim Kielsen grönlandi miniszterelnököt idézi Doyle (2016).

²⁶ Karl-Kristian Kruse grönlandi halászati és vadászati minisztert idézi Maurice (2017).

²⁷ Michael Rosing parlamenti képviselőt idézi Doyle (2016).

²⁸ Karl-Kristian Kruse grönlandi halászati és vadászati minisztert idézi Maurice (2017).

sát. Ennek pontosan az ellenkezőjét látjuk az Egyesült Királysággal kapcsolatban, amely túl nagy és túl fontos ahhoz, hogy komoly nagyvonalúsággal járjon el az EU a kilépési feltételek és körülmények kapcsán.

Az izlandi majdnem-belépéssel való összehasonlítás sokkal inkább egy leginkább hasonló rendszerek (most similar systems) esete, melyből más jellegű, közvetlenebb tanulságok adódnak: a halászati szektor meghatározó szerepe, amely mindkét terület esetében felülírni látszik az egyéb érveket.

Hivatkozások

- Ackrén, Maria – Nielsen, Samo – Harms, Martin (2011): Greenland's Economy in Perspective for Future Endeavours. Paper presented at The Nordic & Baltic Small States: Perceptions on Economy, Security and Identity in an Increasingly Regionalized Europe conference, 18 November 2011, Reykjavik
- Armstrong, Harvey – Read, Robert (1995): Western European micro-states and EU autonomous regions: The advantages of size and sovereignty. *World Development*, 23. évf, 7. sz., 1229-1245. o. [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(95\)00040-J](https://doi.org/10.1016/0305-750X(95)00040-J)
- Bodkin, Henry (2016): Greenland showed how to leave Europe as far back as 1984. *The Telegraph*, 2016. jún. 16. <https://www.telegraph.co.uk/news/2016/06/24/greenland-showed-how-to-leave-europe-as-far-back-as-1984/>
- Butler, David – Kitzinger, Uwe (1976): *The 1975 Referendum*. Macmillan Press: London and Basingstoke. Elérhető: <http://www.eureferendum.com/documents/1975referendum1.pdf>
- CIA (2018): *World Factbook: Greenland*. Frissítve 2018. jún. 4.
- de La Baume, Maïa (2016): Greenland's exit warning to Britain. *Politico*, 2016. jún. 22. <https://www.politico.eu/article/greenland-exit-warning-to-britain-brexiteu-referendum-europe-vote-news-denmark/>
- Deschamps, Etienne (2016): Denmark's accession. Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe (CVCE), University of Luxembourg, http://www.cvce.eu/obj/denmark_s_accession-en-93a02713-333e-4599-9052-6eca6a924026.html
- Doyle, Alister (2016): In Greenland, some suggest the unthinkable - rejoin the EU. *Reuters*, 2016. jún. 14. <https://www.reuters.com/article/us-europe-greenland-idUSKCN0Z01PV>
- EC (1983): Status of Greenland: Commission opinion. *Bulletin of the European Communities*, Supplement 1/83. Presented to the Council on 2 February 1983
- EC (2002): Mid term review of the fourth fisheries protocol between the EU and Greenland. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, COM/2002/0697 final

- EC (2018): European Union Trade with Iceland. utoljára frissítve: 2018. április 16. Kereskedelmi Főigazgatóság, Európai Bizottság. Elérhető: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113389.pdf
- Embassy (2010): About Greenland. The official website of the U.S. Embassy in Denmark, <https://dk.usembassy.gov/our-relationship/u-s-greenland/about-greenland/>
- FAO (2016): Fishery and Aquaculture Country Profiles: Greenland. Country Profile Fact Sheets. In: FAO Fisheries and Aquaculture Department, Róma. Frissítve 22 February 2017. [Cited 21 June 2018]. <http://www.fao.org/fishery/>
- Feröer (2018): The Faroe Islands and the European Union. A Feröer-szigetek kormányának hivatalos honlapja. Elérhető: <https://www.government.fo/en/foreign-relations/missions-of-the-faroe-islands-abroad/the-mission-of-the-faroes-to-the-european-union/the-faroe-islands-and-the-european-union/>
- Grönlandi Szerződés (1985): In: Official Journal of the European Communities (Az Európai Unió Hivatalos Lapja), 28. évf. L 29. szám, 1985. február 1.
- Losoncz Miklós (2017): Az Egyesült Királyság kilépése az EU-ból és az európai integráció. Budapesti Gazdasági Egyetem, Prosperitas monográfiák
- Losoncz Miklós (2019): Brexit: fokozódó kaosz. Élet és Irodalom LXIII. évfolyam, 12. szám, 2019. március 22. Elérhető: <https://www.es.hu/cikk/2019-03-22/losoncz-miklos/brexit-fokozodo-kaosz.html>
- Mason, Kevin (1983): European Communities Commission – Greenland-EC Commission Draft Approves Withdrawal of Greenland from the European Community and Proposes Terms for Economic Reassociation. Georgia Journal of International and Comparative Law, 13. évf., 3. szám, 865-876. o.
- Maurice, Eric (2017): Greenland prepares for Brexit - and possible independence. EUobserver, 2017. december 1. Elérhető: <https://euobserver.com/nordic/140119>
- MTI (2015): Izland visszavonta EU-csatlakozási kérelmét, MTI, 2015. márc. 12. Elérhető: <https://www.hirado.hu/2015/03/12/izland-visszavonta-eu-csatlakozasi-kerelmet/>
- Muraközy Balázs (2009): Izland és a hitelezők - Hogy váltják a halpénzt? Magyar Narancs 2009/37. (szeptember 10.), http://magyarnarancs.hu/kulpol/izland_es_a_hitelezok_-_hogy_valtjak_a_halpenzt-72154
- Murray, Fiona (2004): EU and Member State Territories: The Special Relationship under Community Law. Palladian Law Publishing
- Musaddique, Shafi (2018): Greenland eyes independence from Denmark after election vote. CNBC, 2018. április 25.
- Nielsen, Rasmus Leander (2017): 35 years after the 'Grøxit'-referendum: Why the EU still plays an important role for Greenlandic diplomacy. Paper prepared for presentation at ECPR, Oslo, Norway, 8 September, 2017. <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/fc7f9236-e302-420f-9ae0-dddd0337bdfc.pdf>

- NYT (2016): How Britain Voted in the E.U. Referendum. <https://www.nytimes.com/interactive/2016/06/24/world/europe/how-britain-voted-brexit-referendum.html>, Utoljára módosítva: 2016. június 26.
- OECD (1999): Greenland's economy: building a strategy for the future. DT/TDPC(99)10. Területfejlesztés-politikai Biztosság, Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet
- OECD (2005): Country note on national fisheries management system: Greenland. Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet
- Pál Roland (2017): Egy ország, amely eltörölte az adósságokat, és most mégis mennybe megy. Portfólió, 2017. január 4. Elérhető: <https://m.portfolio.hu/gazdasag/egy-orszag-amely-eltorolte-az-adossagokat-es-most-megis-mennybe-megy.242077.html>
- PN (1970): Petőfi Népe 1970. március 26. (25. évfolyam, 51-75. szám), 2. o. In: Hungaricana, https://library.hungaricana.hu/hu/view/BacsKiskunMegyeiNepujtag_1970_03/?query=berlin&pg=227&layout=s
- Pócs Balázs (2015): Kint is vagyunk, bent is kapunk. Népszabadság, 2015. január 31.
- Poppel, Birger (1997): Greenland's road to recovery and the pattern of settlement. The Nordic Journal of Regional Development and Territorial Policy, 8. évf.
- Przeworski, Adam – Teune, Henry (1970): The Logic of Comparative Social Inquiry. Wiley-Interscience
- RG (2018): A Royal Greenland hivatalos oldala, <https://www.royalgreenland.com>
- Statistics Greenland (2017): Revenue of general government by sector, transaction and time. Utoljára frissítve: 2017.10.13. 09:00
- Vincze Barbara (2011): Egy ország a halászok markában - Izland göröngyös útja az EU-ba. Origo, 2011. október 08. Elérhető: <http://www.origo.hu/nagyvilag/20111003-megakade-az-izlandi-hal-az-eu-torkan.html>
- VLIZ (2012). Maritime Boundaries Geodatabase, version 7. Available online at <http://www.marineregions.org/>